

Opinnäytetyö (AMK)

Kuvataiteen koulutusohjelma

2023

Satu Wiinikka

Taiteen kynnyksen madaltaminen
paikkasidonnaisessa
taideprojektissa

Opinnäytetyö (AMK) | Tiivistelmä

Turun ammattikorkeakoulu

Kuvataiteen koulutusohjelma

2023 | 31 sivua

Satu Wiinikka

Taiteen kynnyksen madaltaminen paikkasidonnaisessa taideprojektissa

Tässä tutkimuksellisessa opinnäytetyössä käyn läpi paikkasidonnaisen taiteellisen opinnäytetyöni syntyä, prosessia sekä sen lopputulosta, jota nidon samalla paikkasidonnaiseen taidesuuntaukseen. Kirjoitan myös, kuinka teoksen toteutukseen liittyi rakenteellisia, sosiaalisia, tilallisia ja ajallisia аспекteja, joiden vaikutukset projektiin olivat olennaisia.

Taiteellinen lopputyöni kuului Porin kaupungin kulttuuritoimen EU:n kolmivuotiseen Baltic Sea Region Liveability-hankkeeseen. Hankkeen päämääränä on tarjota kaupungin keskustan alueella olevia tyhjiä (liike)tiloja tilapäisiin kulttuuritoimiin ja taidekäyttöön. Toteutin Liveability -hankkeen ensimmäisen demoversion rakentamalla installaation tyhjään liiketilaan.

Käsittelen laveasti tila- ja paikkasidonnaisen taiteen määritelmiä ja kuinka näiden kriteerit toteutuivat omassa työssäni. Mietin paikan ja tilan osuutta taiteen saavutettavuudessa sekä millä tavoin taiteen ja kulttuurin kokemista saataisiin vielä helpommin lähestyttävämmäksi

Taiteen lähestyttävyyteen voi vaikuttaa sen sijainti, siihen liittyvät mahdolliset sosiaaliset interaktiot sekä taiteilijoiden sekä yksilöiden oma panostus.

Asiasanat:

kuvataide, paikkasidonnainen taide, tilataide, kierrätysmateriaalit, installaatio, kestävä kehitys

Bachelor's / Master's Thesis | Abstract

Turku University of Applied Sciences

Fine Arts

2023 | 31 number of pages

Satu Wiinikka

More Attainable and Approachable Art in a Site-Specific Art Project

In this research thesis, I will go through the creation, process and outcome of my site-specific artistic thesis, which I will also link to the site-specific art movement. I will describe how the realisation of the work involved structural, social, spatial and temporal aspects that had a significant impact on the project.

My final artistic work was part of the three-year EU Baltic Sea Region Liveability project of the City of Pori's Cultural Department. The aim of the project is to provide with empty (business) premises in the city centre for temporary cultural and artistic activities. I carried out the first demo version of Liveability by building an installation in an empty business space.

I will discuss broadly the definitions of spatial and site-specific art and how these criteria were applied in my own work. I will reflect the role of place and space in the accessibility of art and ways of making the experience of art and culture even more accessible for anyone.

The accessibility of art can be influenced by its location, the social interactions it may involve, and the contribution of artists and individuals..

Keywords:

fine arts, site-specific art, spatial art, recycling materials, installation, sustainable development

Sisältö

1 Johdanto	5
2 Prologi	6
3 Baltic Sea Region Liveability-hanke	8
3.1 Hankkeen puhuttelevuus	9
3.2 Taiteellinen työ	11
3.2.1 Ekologisuus	13
3.2.2 Sosiaalisuus	15
3.2.3 Kestävä kehitys	17
4 Yhteisö-, tila- ja paikkasidonnainen taide	19
4.1 Yhteisötaide	19
4.2 Tila- ja paikkasidonnainen taide	20
4.3 Esimerkkejä paikkasidonnaisista taideteoksista	21
5 Pohdintoja taiteen saavutettavuuden parantamiseen taiteellisessa työskentelyssä	24
6 Lopuksi	27
Lähteet	29

Kuvat

Kuva 1. Tilan lähtökohta.	12
Kuva 2. Teosmateriaalia.	13
Kuva 3. Teos hämärävalaistuksella.	14
Kuva 4. Anniksen verstaalla.	16

1 Johdanto

Kirjoitan tätä opinnäytetyötä teatteri-ilmaisun ohjaajan sekä tulevan kuvataiteilijan näkökulmasta. Valmistuin vuonna 2009 nukketeatterin koulutusohjelmasta (AMK), jolla on väistämättäkin ollut vaikutusta kuvataiteen tekemisessä ja opiskelussa. Fuusio näistä kahdesta alueesta on hyödyttänyt taiteellisen työn esittämisessä sekä oman taiteilijaidentiteetin vahvistamisessa.

Paikkasidonnaisuus on erottamaton osa teatterin esittämisessä. Marginaalialan, eli nukketeatterin, toteuttaminen vaatii monesti poikkeuksellista tilan käyttöä. Taiteellinen kuvataideopinnäytetyöni toteutui myös tilan ehdoilla tyhjässä liiketilassa keskikokoisen suomalaiskaupungin keskustassa. Eräs tärkeimmistä seikoista projektissa oli saavutettavuus, joka mahdollisti matalan kynnyksen taiteen äärelle, koska teos näkyi tilan ikkunoista kadulle. Henkilökohtainen intressi motivoi taiteen tuomisen mahdollisimman helposti ihmisten ulottuville ja koettavaksi.

Tässä kirjallisessa työssä käsittelen löyhästi tila-, paikka- ja yhteisötaiteen määritelmiä, esimerkkitapauksia niistä ja kuinka niihin kuuluvat aspektit toteutuivat omassa lopputyössäni, joka toimi pilottiprojektina Baltic Sea Region Liveability -hankkeessa.

2 Prologi

Alkusyksystä 2022 tein lapsille suunnatun varjoteatterityöpajan Porissa. Keikan oli järjestänyt kuvataideopiskelijatuttuni, joka työskentelee nykyisin kyseisen kaupungin kulttuuriyksikössä. Tapahtuman jälkeen kiertelimme Porin ydinkeskustassa vaihtaen kuulumisia junani lähtöä odotellen. Hän osoitti useita tyhjiksi jääneitä liiketiloja, joiden ikkunoista kurkistelimme sisään. Mietimme sitä valtavaa potentiaalia, joita nämä autiot tilat sisälsivät. Tuttuni kertoi hankkeesta, joka vielä tuolloin odotteli hyväksyntää. Kyseessä oli Interreg Baltic Sea Region Liveability -hanke. Kolmivuotisessa EU-hankkeessa on tarkoitus elävöittää kaupunkikeskustaa, esimerkiksi täyttämällä tyhjiä tiloja määräaikailla projekteilla. Toteuttajat voisivat olla yksilöitä, järjestöjä, kerhoryhmiä, ammattilaisia, amatöörejä, maahanmuuttajia, ketä vain. Tämä tarjoaisi mahdollisuuden tavallisille kansalaisille vaikuttaa elinympäristöönsä, tuottaa mielekkäämpää asumista sekä viriilimpää miljööä.

Innostuin, koska mahdollisuus tehdä taidetta epätavallisessa tilassa houkutteli suuresti. Paikan omilla ehdoilla tapahtuvan työn vetovoima piilee sen ainutlaatuisuudessa, kertaluontoisuudessa sekä ennalta-arvaamattomuudessa, tulos olisi yllättävää itsellenikin. Kysyin, voisiko tuleva keväällä 2023 tehtävä taiteellinen opinnäytetyöni olla yksi näistä väliaikaisprojekteista. Ja mikä olisi lähestyttävämpää taidetta kuin tämä?

Lähdimme ideoimaan vieden ehdotusta eteenpäin ylemmille portaille. Muutama kuukausi keskustelusta hanke varmistui ja pääsin aloittamaan reilun kahden kuukauden kestävä työskenntelyn tammikuun alussa 2023. Tein hankkeen ensimmäisen käytännön kokeiluversion ja rakensin paikkasidonnaisen installaation Porin ydinkeskustan tyhjään liiketilaan.

Aloitin projektin jututtamalla lähialueen pitkän linjan naapuriyrittäjiä kysellen, minkälaista toimintaa tässä kohdassa oli nähty. 1970-luvulla rakennetussa liiketilassa on toiminut muutama grilli, leipomo ja viimeksi suklaapuoti. ”Vatsan hyvinvointi” ja tilan olemus itsessään ohjasivat työni sisällöllistä tematiikkaa sekä visuaalista inspiraatiota.

Erityisen tärkeää ja olennaista on eritellä paikalliset yhteistyökumppanit, jotka mahdollistivat työni sellaiseksi kuin se on. Pilottini toimi pohjana erilaisten kontaktien luomiseen ja sosiaaliselle kehitykselle, jonka koen rikastuttavan työtä ja auttamaan juurtumaan paikkakuntaan. Kirjoitan näistä tarkemmin Taiteellinen työ -kohdassa.

3 Baltic Sea Region Liveability-hanke

Porin kaupunki on Liveability-hankkeessa mukana seitsemän muun Itämeren alueen pienen tai keskikokoisen kaupungin kanssa. Kunnat voivat parantaa puoleensavetävyyttä muuttoliikenteelle ja yrityksille huomioimalla mm. kaupungin yleistä viihtyisyyttä, innovatiivista kulttuuria ja toimivia julkisia palveluja.

Asuttavampaan ympäristöön halutaan rohkaisua ja korjausta hallintorakenteita myöten. Asukkailla tulisi olla mahdollisuus osallistua yhteiskunnan toimintaan, kehitykseen sekä sen yleisilmeeseen. Viranomaisten ja päättäjien pitäisi huomioida siviiliväestön näkemyksiä siitä, mitä tulevaisuuden mielekäs kaupunkielämä pitää sisällään.

Liveability-hankkeeseen sitoutuneet kaupungit kehittävät kolmen vuoden sisällä projekteja, joissa paikallisilla on osuus toteutumisessa. Asuinalueita voidaan edistää käsittelemällä sosioekonomisia haasteita ja kasvattamalla luovaa rutiinia yhteistyössä viranomaisten ja kansalaisten kesken. Tämän seurauksena kaupungeista tulee vetovoimaisempia, joissa ihmisillä mukava asua.

Tilaisuuksien kehittäminen paikallisten keskuudessa ruokkii innovatiivista ajattelua sekä vahvistaa yhteenkuuluvuuden tunnetta. Yhteinen päämäärä luo uusia ihmissuhteita tilanteissa, joissa osapuolet eivät välttämättä tunne toisiaan. Kun taustalla on entuudestaan henkilöitä yhdistäviä tekijöitä, syntyy helposti kuppikuntia, joihin voi jäädä jumittamaan. Tällöin esimerkiksi maailmankuva voi kaventua huomaamattaan ja huomio kääntyy itseensä päin. Yhteistyöprojekteissa on mahdollisuus kehittää kohtaamistaitojaan samalla kun avartaa sosiaalisia suhteitaan. (Möller 2016, 103.)

3.1 Hankkeen puhuttelevuus

Taide kysyy: miksi ja miten elää, esittää Teemu Mäki (2005, 70). Herbert Marcusen ajatuksia seuraten, itse taide ei voi muuttaa maailmaa, mutta se voi muuntaa yksittäisten ihmisten ajatusmaailmaa ja tietoisuutta, jolloin nämä yksilöt voivat vaikuttaa yhteiskunnan muutoksiin (Heimonen ym. 2015, 74). Parhaimmillaan demotyölläni voi olla pitkälle kantavat seuraukset, jolloin se toimii innoituksena sekä ideasytykkeenä hankkeen seuraaville tekijöille.

Mietin taiteen kohderyhmiä siinä mielessä, ketkä käyvät galleriassa tai museossa? Varsinkin kuvataiteen kohdalla puhuttaessa kuulen tasaisin väliajoin kommentin ”en ymmärrä taiteesta mitään”. Monet jättävät galleriat käymättä, koska ajattelevat olevansa ulkopuolisia eivätkä ymmärrä siellä esitettäviä asioita. Kynnys taidelaitoksiin ja elitistinen leima on selkeästi edelleen vahvasti olemassa. Kenelle taidetta sitten tehdään ja miten voisimme tuoda sitä helpommin koettavaksi?

Urbaani kaupunkitila tarjoaa mahdollisuuksia taiteen esittämiselle, mutta useat julkisen taiteen hankkeet ovat taloudellisesti merkittäviä, jolloin niihin valikoituu meritoitunut tekijä (Levanto ym. 2005, 108). Taidekoulutusta ja -kokemusta vaativat työt eivät tietenkään mahdollista tavallisten ihmisten itseilmaisumahdollisuuksia, joka alun perin Baltic Sea Region -hankkeessa kiehtoi. Tyhjän keskustan liiketilan paras attribuutti lienee saavutettavuus. Taiteeseen voi törmätä kuin vahingossa. Raivio (2016, 59) arvelee, että paikan sijainti voi olla juuri se edellytys, joilla saadaan tiettyjä osallistujia mukaan.

Epäsovinnaiset ulkopuoliset paikat tuntuvat itselleni kutsuvilta, mutta kuka päättää miltä niissä näyttää tai mitä siellä on? Esitys tai teos tilassa, mikä ei sijoitu taiteelle tyypilliseen galleriaan tai teatterinäyttämölle, tuntuu vapaammalta jalustalta taiteen esittämiseen. Odotukset laskevat, koska teokset eivät halutessaan joudu täyttämään minkäänlaisia standardeja, joita galleriaan tai teatteriohjelmistoon pääsy saattaa edellyttää. Perinteisten taideinstituutioiden ulkopuolella koen olevani avoimempi taiteen vastaanottajana ja rohkeampi taiteen tekijänä, koska asetelma puoltaa kriteereistä vapaata kenttää, jolloin

taiteen arvottaminen menettää merkitystensä. Ei tarvitse kilpailla samalla tavalla paikasta taiteen esittämiseen, kuten vaikka näyttelyaikaa hakiessa. Parhaimmillaan teosten esittämiseen ei tarvitse muuta kuin varmistaa, että se ei riko lakia eikä satuta ketään.

Harmillisesti kaupalliset tiedotteet ja yritysten mainonta kiusaavat monia kutkuttavia paikkoja (Eriksson 2016, 129.) Paikkasidonnaisissa projekteissa tärkeää onkin toimia luvan kanssa, vaikka joihinkin tiloihin ei ole edes rahoituksen kanssa mitään asiaa.

Instituutioiden ulkopuolella toimiminen on taidehistoriallisesti kytkeytynyt kumouksellisuuteen, mikä koskee konkreettisen paikan lisäksi ajattelua taiteen olemassaolosta (Arlander ym. 2010, 31). Marko Pyhtilän (1999, 42) mukaan hyvinvointivaltiossa ihminen on vieraantunut kaikista elämänsä osa-alueista, tunteista, luovuudesta, haluista, kokemuksista. Monet asiat tarjoillaan valmiiksi pureskeltuina, emmekä välttämättä osaa muodostaa omaa kantaamme. On luotettava omaan tapaan toteuttaa taidetta ja oltava siinä mahdollisimman tinkimätön.

Oma moraalit on täsmännyt hankkeen periaatteiden kanssa. On ollut helppo lähteä työstämään samojen aatteiden pohjalta. Kaupungin kulttuurilliseen hyvinvointiin kuuluisi jokamiehen oikeudet ja mietin, millainen määrä persoonallisia ideoita ilmaantuu ihmisiltä, jotka eivät ole samalla tavalla marinoituneet taidekentällä. Yhteisötaiteen kokonaisuudessa, jokaiselle löytyy halutessaan osa-alueensa.

Yhteisötaiteessa prosessilla itsellään on yhtä merkityksellinen osuus kuin lopputuloksella (Gylling ym. 2007, 59.) Julkinen lopputulos ei kuitenkaan avaa ulkopuolisille sitä kaikkea muuta, joka prosessiin on kuulunut. Siksi käsittelen seuraavaksi taiteellisen työhöni kuuluvia tarpeellisia osioita.

3.2 Taiteellinen työ

Olimme sopineet yhteisymmärryksessä tilasta, jossa ohikulkijat pääsisivät seuraamaan työskentelyäni reilun kahden kuukauden ajan. Live art -termiä käytetään kuvaamaan aikaan perustuvaa, eri taidemuotoja yhdistelevään, performatiiviseen toteutustapaan (ANTIVERSARY 2011, 2). Julkinen kuvataiteen tekeminen epätavallisessa tilassa, jota ihmiset voivat seurata seuraavien viikkojen aikana, sopii mielestäni hyvin tämän määritelmän sisään. Vaikka päämääränä on staattinen lopputulos, on prosessin kulku yhtä lailla osa teosta. Työ, jota usein tehdään suljettujen ovien takana, asetetaan alttiiksi kaikkien katseelle siitä huolimatta kiinnittääkö siihen kukaan huomiota vai ei.

Saatuani avaimet käteen, pääsin katsomaan tilaa, mikä toimisi samalla työhuoneenani sekä näyttelypaikkanani. Nikula (2012, 60) sanoittaa ensikosketuksen tilaan olevan aistillinen. Tätä ei voinut olla huomioimatta, sillä katutason entisessä herkkupuodin liikkeessä ensimmäisenä vastaan tulvahti voimakas suklaan tuoksu. Suuret ikkunat jakautuivat kolmeen eri ilmansuuntaan, (kuva 1). Kaduilla meni ihmisiä, koiria, pyöriä, autoja, busseja. Vastapäisen K-kaupan asiakkaat ja karaokebaarin terassitupakoitsijat vaihtuivat tiuhaan. Kaupungin äänimaisema jylisi yksikerroksista laseista sisään. Ympäristön sisältämät tunnelmat yhdessä paikan hengen ja fenomenologisuuden kanssa nivoutuvat ainutlaatuisiksi mielenmaisemaksi (Nikula 2012, 45). Koin tämän ravinteikkaaksi maaperäksi teoksen ideoimiseen.

Kuva 1. Tilan lähtökohta.

Intensiivinen suklaan aromi johdatti nopeasti ajatukseen herkuista. Audiovisuaalisesti ärsyketäyteinen, vilkas kaupunkiympäristö lasien ulkopuolella puolsi paljoutta, täyteen ahdettua, määrällisesti monia, toistuvuutta, ympärivuorokautista. Ensimmäisten hahmotelmien joukossa oli idea valmistaa suklaamuotteja, joista voisi valaa lukuisia kopioita. Aikaa eikä resursseja ollut toteuttaa näin kunnianhimoista suunnitelmaa, joten annoin paikalla saatavan materiaalin määrittää sen, miten teosidea aktualisoituisi.

3.2.1 Ekologisuus

Halusin matkustaa paikalle tyhjin käsin rajaten tekemiseni välineen kautta. Olin juuri työstänyt edellisessä projektissani kierrätysmuovia pääraaka-aineena ja tiesin haluavani käyttää sitä, jos sitä olisi helposti saatavilla. Installaationi jätemuovi löysi tiensä työtilaan vastapäisestä K-marketista, jota ystävällinen kauppias kehotti hakemaan mielin määrin (kuva 2).

Kuva 2. Teosmateriaalia.

Neuvottelin purkuvaiheessa muovin palautuksen samaan paikkaan, koska kauppa saa jatkojalostukseen menevästä muovista korvausta. Kaunis ajatus: teos syntyy ja kuolee samaan pisteeseen. Paikan päälle tullaan tekemään työ, josta lopulta ei jää jälkeäkään.

Lopputuloksena kirkkaasta jätemuovista valmistui erikokoisia ja -muotoisia jättikarkkeja sekä 2,5 metrinen lattialla pötköttävä pullea hahmo. Osassa karkeista oli punaisella spraymaalilla tehtyjä raidoituksia kuten Marianneissa. LED-valot muunsivat tilan tunnelman ja muovin värityksen hämärän tultua (kuva 3).

Kuva 3. Teos hämärävalaistuksella.

Hankkeen jatkoa silmällä pitäen koin keskeisenä lähtökohtana, että materiaalit saatiin paikan päältä ja olivat joko ilmaisia tai lähestulkoon. Muut teoksen materiaaleista osa oli lainattua, osa ostettua, osa tehtyä, osa saatua. Ne vähät mitä ostettiin, niille löytyy käyttöä myöhemminkin.

Taiteessa on mahdollista mietiskellä ympäristökysymyksiä, Markku Hakuri (2014, 16) pohtii tekojen merkityksiä ja niiden vaikutuksia ympäristössämme. Mielestäni näyttävää taidetta voi tehdä myös roskasta, kun luovuus muuntuu abstraktista aineelliseen valitun materiaalin kautta.

Lähdin kuten tulinkin, tyhjin käsin. Tämä ravisteli hereille siitä, kuinka tarrautuneena on taidetarvikkeisiin, työtilaan, työvälineisiin. Karkkien pyörittely oli helpottavaa myös ajatuksen tasolla, ettei tätä tarvitse lopulta varastoida

mihinkään. Lisäksi materiaalien kierrätettävyys tuntui merkittävältä, melkein ehdottomalta nykypäivän maailmassa, joka ei yhtään lisää tavaraa tänne tarvitse.

3.2.2 Sosiaalisuus

Työn kulku siihen liittyvine sosiaalisine kohtaamisineen olivat projektin parasta antia ja mietin, olinko löytänyt persoonaani soveltuvan taidemuodon? Hankkeen keskeisimpiin kohtiin kuuluu paikallisen tarjonnan hyödyntäminen ja yhteistyökumppanit. Koin teatteritaustani toimivan tässä edukseni, koska uskallan lähestyä ihmisiä ja osaan olla omatoiminen.

Ollessani maalikaupassa kartoittamassa värivalikoimaa, kysyin kaupan esihenkilöltä, kiinnostaisiko heitä toimia sponsorina projektissa muutamalla purkilla. Sain maalit käteeni periaatteella ”niin monta kuin tarvitset”, ilman mitään tarvetta mainostaa heitä teoksen yhteydessä. Voisin kuvitella sen johtuvan osittain siitä, että projektini ei ollut heidän mittakaavassaan kovin merkittävä. Maininta kuitenkin kaikista teokseen liittyvistä henkilöistä löytyi teospaikalta tiedotteesta.

Spraymaalit olivat hallussa, mutta itse maalaaminen tilassa ei käynyt päinkään. Mietiskelin ääneen paikkaa, missä voisi maalata sisätiloissa. Sain ehdotuksen kysyä tilaa Kulttuuritalo Annikselta. Annis on 1980-luvulla kulttuurikäyttöön vallattu vanha teollisuustalo. Se on eritoten nuorille suunnattu omaehtoisen luovan toiminnan paikka. Kaikille avoimessa keskuksessa järjestetään tapahtumien lisäksi mm. musiikki-, kuvataide-, teatteri-, sirkus- ja elokuvatoimintaa. (Porin kaupunki 2023.) Kävin maalaamassa Anniksen tiloissa muutama otteeseen (kuva 4).

Kuva 4. Anniksen verstaalla.

Olin vaikuttunut Anniksen historiasta, värikkydestä, sen toiminnasta sekä siitä ystävällisyydestä, jota sain paikassa kokea. Jatkoajatus syntyi ja kysyin Anniksen hankevastaavalta, olisiko heidän kauttaan mahdollista saada joku nuori ripustusavuksi liiketilaani.

Kaksi nuorta saapui eräänä iltapäivänä työpisteelleni. Teimme parissa tunnissa ripustusrakenteet, johon muuten olisi mennyt muutama päivä. Vaikka työn tekeminen oli itse syy heidän tuloonsa, suurin sisältö tapahtui keskinäisissä keskusteluissa, joita kävimme. He kertoivat itsestään, tekemisistään, toiveistaan. Jaoimme hyvin henkilökohtaisia asioita. Olin kiitollinen tästä yhteensattumasta.

Avajaispäiväksi halusimme tarjota erillisen käyntiajan ennen avoimia ovia ja kutsuimme naapurikorttelin Positiimi -kohtaamispaikan vieraita. Positiimi on matalan kynnyksen päihtetön paikka, olohuone aikuisille, jonne voi tulla sellaisena kuin on. Tarkoituksena oli päästää ihmisiä kurkkimaan muuten suljettuun tilaan, mutta ennen kaikkea kertoa Baltic Sea Region -hankkeesta tuomista mahdollisuuksista. Kun mietimme kutsuttavaa kohderyhmää hankevastaavien kanssa, halusimme tarjota aikaa sellaiselle ryhmälle, jotka eivät

ole suoranaisesti sidoksissa millään lailla kulttuuriin, mutta paikan tarkoitus on mm. ehkäistä yksinäisyyttä, parantaa elämänlaatua, lisätä joukkoon kuuluvuuden tunnetta ja parantaa sosiaalisia taitoja.

Kestävän kehityksen ideologiaan pohjautuen, keskustelulla on erittäin merkityksellinen osuus prosessin aikana ja sen jälkeen. Keskustelu, voi lihallistua verbaliikan sijaan, tarkoittaen dialogin muuttuessa ilmaisuvälineeksi. Tasavertaisessa kommunikoinnissa jokaisella on oikeus mielipiteeseen ja sen vapaaseen ilmaisemiseen. (Gylling ym. 2007, 45 & Mäki 2005, 75.)

Iltapäivällä näyttelytilaan Positiimista saapui noin kymmenen hengen ryhmä. Esittelin työtäni siitä näkökulmasta, että tämä oli yksi tapa käyttää tyhjää tilaa, mitä te tekisitte? Ideoita ja toiveita tuli paljon, osa niistä täysin toteutusta vaille valmiita. Oli tärkeää, että paikan päällä kanssani oli hankkeen toinen koordinaattori, jotta ihmiset pääsivät esittämään suoraan kysymyksiä hänelle ja että hankkeella oli oikeat kasvot. Alle tunnin mittainen tilaisuus oli palkitsevin hetki sekä itselleni että hankkeen tiedottajakoordinaattorille. Saimme valtavasti käytännöllistä tietoa myöhempää käyttöä varten, mutta tasapainoisen ja innokkaan vuorovaikutuksellisen tapaamisen jälkeen kaikki lähtivät teilleen hymy huulillaan. Kenenkään ei tarvinnut vastata ennako-odotuksiin, jolloin se vapautti paljon luovaa energiaa. Jo pelkästään tämän kohtaamisen ansiosta, oli koko pilottiprojekti onnistunut.

3.2.3 Kestävä kehitys

Kestävä kehitys tavoittelee oikeudenmukaisuutta erilaisten ihmisryhmien välillä, hyvän elämän edellytysten siirtämistä sukupolvelta toiselle, luonnon kestokyvyn ylläpitämistä sekä talouden tasavertaisuutta. Ekologinen kehitys teroittaa omaa tietoisuutta ympäristöstään. (Jokela 2016, 71).

Persoonallisia, hyödyntämättömiä tiloja ovat kaupungit pullollaan. Purkotalot, liiketilat ja syystä tai toisesta autoituneet rakennukset niistä ilmeisimpiä. Rakennusten kiertotaloutta tukee uusiokäyttö, joka synnyttää innovatiivista toimintaa. Tarvitaan paikkoja toteuttaa toimintaa ja monilähtökohtaisia projekteja.

(Karisto 2020.) Lähtökohtana tyhjien paikkojen käyttöönotossa on tehdä se virallisesti luvalla Ketonen (2016, 15) pohtii. Ihmiset voivat nähdä suurtakin vaivannäköä tilaa kohtaan, joka ei ole heidän omansa, koska tarkoitusperät ovat paljon moniulotteisemmat ja syvemmät.

Ihmisillä on selkeä tarve saada viettää aikaansa tiloissa, joissa he voivat harrastaa mielekästä toimintaa sekä tavata muita ihmisiä. Tarve tuli ilmi jokaisen keskustelun aikana. On yleisesti tiedossa, kuinka merkityksellinen tekeminen ja sosiaaliset kontaktit ovat avainasemassa mielenterveyden hyvinvoinnille, jota juuri kestävä kehitys sisältää (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2023.)

Porin kaupungissa on paikkoja, jonne ihmiset voivat kerääntyä, mutta kaikille tarpeille ei löydy sopivaa tilaa. Tilojen hankkiminen voi olla hyvin hankalaa sekä kallista. Baltic Sea Region -hanke tähtää ”avaimet käteen” periaatteeseen. Käytännön byrokratian hoitaa hankkeenvirallinen taho, jotta pääsy tiloihin olisi mahdollisimman vaivatonta toimijoille. Tyhjien (liike)tilojen hyötykäyttö tulisi laajentua normikäytännöksi. Näissä paikoissa kohtaamisen lisäksi, määräaikaisen toiminnan seurauksena voi syntyä pitkälle ulottuvia vaikutuksia, kuten lisää konkreettista toimintaa ja uusia avartavia ajatusmalleja (Raivio 2016, 59.) Esimerkkitapaukset, kuten vaikka Kaupunkiolohuone Porissa tai kulttuurin Välitilat Tampereella ja Turussa, voivat osoittaa, kuinka monimuotoisella tekemisellä saavutetaan yleistä ymmärrystä sen merkityksellisyydestä.

4 Yhteisö-, tila- ja paikkasidonnainen taide

Täsmällisen rajattuja määritelmiä on haasteellista käyttää yhteisö-, tila- ja paikkasidonnaisesta taiteesta, koska niiden suhteellisuus tuntuu muuttuvan kontekstista tai puhujasta riippuen. Suuntauksista käydään aktiivista mielipiteiden vaihtoa, jolloin määritelmäanalyysi päivittyy niiden seurauksena. Julkinen ja ympäristötaide sisältävät samankaltaisia kriteerejä kuin edellä mainitut, ja onkin todennäköistä, että genret risteilevät keskenään.

Ilmaisen olennaisen luonnehtimalla tiivistetyn kuvauksen suuntauksista. Kaikkia lajityyppejä yhdistää ympäröivän tilan ja ajan vaikutus sekä usein taideinstituutioiden ulkopuolella toimiminen. Ne haastavat sosiaalisia normeja, tähtäävät rakenteiden muutoksiin ja häiriköivät hienovaraisesti totuttua. Teos on enemmänkin teko kuin esine (Uimonen 2014, 43.)

4.1 Yhteisötaide

Yhteisötaiteessa korostuu tasavertaisuus. Taidesuuntauksen keskiössä on prosessi, jonka taiteilija(t) yhdessä tietyn ihmisryhmän kanssa toteuttavat. Osallistaminen voi kuulua teoksen toteutusvaiheeseen ja/tai sen lopputulokseen. Usein julkisissa tai puolijulkisissa tiloissa tapahtuvalla yhteisötaiteella pyritään monesti vaikuttamaan osallistujien elinympäristöön ja tuomaan siellä ilmeneviä asioita. Paikalla on tässäkin oleellinen rooli, se on usein osa teosta. Eettisyyteen tähtäävä taidemuoto pyrkii olemaan hyödyksi kaikille osapuolille. Yhteistyö voi mahdollistaa kauseliteetin kulun, jolloin sillä on vaikuttavia seurauksia pitkälle tulevaisuuteen. (Gylling ym. 2007, 37-39 & Karttunen 2017).

Baltic Sea Region Liveability peräänkuuluttaa hankkeessaan yhteisöllistä otetta. Jos projektini ei olisi ollut lopputyö, olisin halunnut sisällyttää siihen isomman osion osallistavuudesta. Toisaalta lopputuloksen henkilökohtainen esittely valikoidulle kutsuvierasryhmälle toimi hyvin tässä kontekstissa, kenties koordinaattorit suunnitellessaan seuraavia projekteja antavat mahdollisuuksia yhteisöllispainotteisemmille suunnitelmille.

4.2 Tila- ja paikkasidonnainen taide

Paikan ja tilan rajat ovat vakiintumattomat. Määritelmiin vaikuttaa katsojan subjektiivinen kokemushistoria sekä maailmankuva. Planetaarisuuden käsite soveltuu hyvin kuvaamaan paikan ja tilan definitioita:

Spatiaalinen (paikallinen-alueellinen-maailmanlaajuinen), fyysistää määritelmän konkreettiseen rajattuun alueeseen tai kohtaan, kokoon ja lokaatioon. Temporaalinen (menneisyys-nykyisyys-tulevaisuus) ja maailmankuvallinen (ihmis-, elämä-, ekosysteemikeskeisyys) ovat abstraktimmat ulottuvuudet esimerkiksi asemamme kaikkeudessa koskevissa pohdinnoissa, tuntemuksissa, ajankohdissa. Rajoja voidaan venyttää astronomisiin mittoihin. (Hakuri 2014, 14 & Moilanen & Salonen 2022.)

Paikan kokemuksellisuus ja kulttuurillinen konteksti painottuu Lippardin (Lippard 1997, 9) käsitteessä, eli paikka muodostuu tilan ja muiston yhdistelmästä ja tilallisuus Kwonin. Kwonille paikkasidonnainen taide ei ole pelkkä fyysinen kohde, vaan moniselitteinen kokonaisuus, johon liittyy esim. sosiaalisia, historiallisia, kokemuksellisia ja yhteiskunnallisia ilmiöitä (Taidekasvatus ympäristöhuolen aikakaudella 2016, 77 & Kwon 2002, 23-26).

Tilataiteelle on ollut ominaista se, että siihen voi ikään kuin astua sisään. Paikkasidonnaiselle, toisin kuin tilataiteelle, on tyypillistä, ettei sitä voi replikoida täysin samalla tavalla missään muualla ja teos on aina sidottu paikkaan tavalla, että se väistämättäkin vaikuttaa näkemykseen.

4.3 Esimerkkejä paikkasidonnaisista taideteoksista

Paikkasidonnais-, tila- ja yhteisöteoksia on lukemattomia määriä. Valitsin esimerkkejä, joissa korostuvat taidemuotojen eri ominaisuudet.

IC-98, Khronoksen Talo

Ympäristötaideteos Varsinais-Suomessa. Taiteilijaduo IC-98:n ja Lönnströmin taidemuseon yhteistyön takaa löytyy Pöytyän Ortenojalla 2003 m:n tontilla sijaitseva ympäristötaideteos Khronoksen talo, joka koostuu rakennuksista sekä pihapiiristä. Ihmisiltä suljetulla tontilla tutkitaan aikaa ja sen valtaa luontoon 1 000 vuotta, jolloin kaikki toiminta alueella on kielletty ja tällöin ympäristö rapistuu luonnon ehtojen mukaisesti. Maisema- ja rakennushistoria sekä eläimistö ja kasvillisuus kartoitettiin ja dokumentoitiin ennen alueen aitaamista. Teos pyrkii saavuttamaan suojellun aseman virallisine lupineen, ei-kenenkään maan. (Lönnströmin Taidemuseo 2023.)

Purkutaide, Keravan Purkutalo

Keravan kaupungin omistama viisikerroksinen purku-uhan alla oleva autio kerrostalo sai tiloihinsa taidetta 94 taiteilijalta v. 2020. Formaatin malliesimerkkinä on toiminut Saksa ja Ranska. Kolmen kuukauden aikana tyhjillään olevaan kiinteistöön taiteilijat saivat vapain käsin toteuttaa konseptjeaan, kaikkea graffititaiteesta installaatioihin ja ääniteoksiin. Purkutaiteen kotitalo sai jatkoa samassa kiinteistössä seuraavana vuonna 2021, jolloin ovien avattua yleisölle, taidetaloa kävi katsomassa yli 30 000 ihmistä. Purkutaide-kollektiivin taiteilijoissa on ammattilaisten lisäksi taiteen harrastajia, mikä tukee yhteisöllistä, kaikille mahdollistavaa taiteen harjoittamista. (Taiteen kotitalo 2020.)

Grey Cube Galleriat, Korkeasaaren Karhulinnat

Korkeasaaren pitkään tyhjillään olleet vanhat karhulinnat saatiin paikkasidonnaisen nykytaiteen alaisuuteen ensimmäisen kerran vuonna 2014 Paikan adoptiotoimintamallin myötä, jonka alullepanijana toimi Maaseudun Sivistysliitto. Karhulinnoissa toteutettiin esitystaidetta sekä näyttelyitä kolme perättäistä kesää. Paikan historia sekä uniikki yksilöllisyys toimi innoitteena teosten sisältöön. Linnojen tapahtumanäyttämö oli auki yleisölle samalla tavalla kuin muukin osuus eläintarhasta, jolloin taiteeseen saattoi törmätä odottamatta, sattumalta. Mukana on ollut useita kymmeniä kotimaisia ja ulkomaalaisia taitelijoita. (Mustekala kulttuurilehti 2014 & Maaseudun sivistysliitto 2021.)

Johanna Lecklin, Story Cafe

Lecklinin kansainvälistä kahvilaprojektia on järjestetty vuodesta 2004 yli kymmenessä maassa. Vierailijat saavat paikallisesti järjestetyssä tilapäisessä kahvilassa kahvikupillisen tarinan kertomista vastaan, jotka tallennetaan videolle. Menneitä nauhoitettuja tarinoita on mahdollista katsoa tilassa ja osasta tarinoista on tuotettu dramatisoituja lyhytelokuvaversioita. (Lecklin 2023.)

Arspuumaja

Tamperelainen taide- ja kulttuurikollektiivi on tehnyt mm. julkisia valoteoksia kaupunkiympäristöön, mutta kollektiivin eräs pyrkimys on taiteen kynnyksen helpottaminen ja Arspuumaja tarjoaakin kulttuurielämyksiä koettavaksi omalta kotisohvaltaan. Voit kutsua kotiisi tai tilaan taiteilijan sekä yleisön. Uniikit puitteet vaikuttavat tapahtuman intiimiyteen, kotikeikan kertaluontoisuus on ainutlaatuinen. (Puumaja ry 2023.)

ANTI – Contemporary Art Festival

Kuopion ANTI-festivaaleilla tuotetaan paikkasidonnaista nykyaiktaidetta. Vaikka festivaali ei ole profiloitunut niinkään kuvataide-termin alle vaan esittävään taiteeseen, on sen esille tuominen mielenkiintoinen sen monitaiteellisuuden ja paikkasidonnaisuutensa vuoksi. ANTI myös valitsee ohjelmansa idea ei taiteilija edellä (ANTIVERSARY 2011, 184). Festivaalin ilmaiseksi koettavia toteutuksia nähdään julkisissa ja yksityisissä tiloissa ympäri Kuopiota, vuoden 2022 kävijämäärä oli suunnilleen 12 000 (ANTI Contemporary Art Festival 2023).

5 Pohdintoja taiteen saavutettavuuden parantamiseen taiteellisessa työskentelyssä

Ennen taiteellisen projektin aloittamista, minulla ei ollut jäseneltyä ajatusta siitä, mitä kynnyksen madaltaminen kuvataiteen saralla voisi tarkoittaa. Luovan alan hedelmiä työstetään monesti tietoisesti yleisöä varten, mutta missä (esim. museot, galleriat, julkiset tilat, kadut, puistot) ja miten tuotoksia esitellään, tuntuu vaikuttavan kohderyhmään sekä saavutettavuuteen. On myös kiinnostavaa, pääseekö keskeneräistä työskentelyä seuraamaan ja jos pääsee, onko tällä vaikutusta taiteen lähestyttävyyteen?

Teatterialalla olen huomannut esityspaikan sijainnilla, poissulkien perinteiset näyttämötilat, olevan selkeä vaikutus. Sattumanvaraisia ihmisiä pysähtyy aina kohdalle, jos esitys tehdään julkisella tai avoimella paikalla. He tulevat yllätetyksi, taide tulee luokse kutsumatta. Ennakkoluuloja ei ole, vaikka esitys olisi kuinka korkealintoinen tahansa, sillä pysähdyksen hetkellä aavistamattoman henkilön mieli on puhdas. Odottamattomat asiat ovat harvoin etukäteen leimattuja, tarvitaan vain kyky antautua kokemukselle.

Paikkasidonnaisen, julkisen tai tila-, katu- ja ympäristötaiteen tuotoksiin voi yhtä lailla törmätä sattumanvaraisesti. Yllätetyksi tuleminen on hetkellinen kokemus, mutta miten muuten kuvataiteen äärelle voisi johdattaa? Haaste on vaikea tietävästi alan toimijoille sekä palveluntuottajille. Mona Huczowski on tutkinut opinnäytetyössään ongelmakohtia ja konkreettisia ratkaisuja potentiaalisten galleriakävijöiden tavoittamiseksi. Keskeiseksi nousee yleisötyön vahvistaminen ja toimiva viestintä. Tutkimuksessa ilmenee, että gallerioiden taiteellinen tarjonta ihastuttaa, mutta tottumattomat kävijät kaipaavat aktiivisempaa vuorovaikutusta, mm. teosten sisältöjen avaamisessa sekä henkilökunnan kanssa. (Huczowski 2022, 4-6, 46.)

Voisiko tätä samaa soveltaa myös galleriatilojen ulkopuolelle? Vaikka itse sovin tyypilliseen aikuisen kulttuurikäyttäjän profiiliin, enkä niin arkaile uusiin taidetilanteisiin menemistä, arvostan itsekkin kokemusta syventäviä kohtaamisia,

esimerkiksi jos taiteilija on paikan päällä kertomassa teoksistaan. Se tuo lisäarvoa, koska kommunikaatio voi avata täysin toisen maailmankatsomukseen, muuten jää vain oma tulkinta. Tapahtuman luonteeseen vaikuttaa se, onko vastaanotto oikeasti avoin ja tasa-arvoinen vai onko tilanteessa eksklusiivinen vire.

Taidesuunnistus Tampereella on mielestäni onnistunut yhdistämään useamman kohdan taiteen saavutettavuudessa. Eri alojen taiteilijat, pääpainoisesti kuvataidealan, avaavat työhuoneidensa ovet ja yleisö saa kiertää niissä vapaasti viikonlopun aikana. Paikan päällä voi käydä keskustelua taiteilijoiden kanssa, seurata heidän työskentelyään ja jopa ostaa teoksia. Tapahtuman tunnelma on jostain syystä hyvin rento ja tiedän siellä käyneen ihmisiä, jotka eivät löydä tietään galleriaan tai halua käydä niissä. Uskon, että taiteilijan läsnäolo hänen henkilökohtaisessa tilassaan poistaa jonkinlaista elitismistigmaa, koska on paljastavaa päästää ihmisiä henkilökohtaiselle reviirilleen. Ehkä yleisölle kynnys astua työhuoneelle on pienempi kuin gallerian, myös persoonallisten työtilojen näkeminen kiinnostaa monia. Taiteilijat tietävät kohtaavansa monen sorttista vierailijaa ja ovat selkeästi asennoituneet ottamaan kontaktia rohkeasti.

Tein harjoittelua taidevedostajana muutama vuosi sitten grafiikanpaja Himmelblaula. Pajaan on yleisölle avoin käynti vedostajien ollessa paikalla. Tilassa on pieni tila varattu vaihtuvalle näyttelylle, mutta Himmelblaun varsinaiset galleriat sijaitsevat ylemmissä kerroksissa. Paikalle eksyy vähän väliä joku, sattumalta tai tarkoituksella. Kun vierailijoihin ottaa kontaktia, mikäli työvaiheelta pystyy, he selkeästi pitävät henkilökohtaisesta ”palvelusta”, joka saattaa sisältää vähintään tervehdyksen sekä muutaman lauseen. Vakivedostajien sanoin ei ole aikaa tai jaksamista kohdata jokaista kävijää, mikä on täysin ymmärrettävää, kun on työkin tehtävänä. Mietin jo silloin, että pajalla täytyisi olla työntekijä, jonka vastuulla olisi pelkästään asiakaspalvelu. Monet vierailijoista eivät edes tienneet Himmelblaun gallerioista, jonne tuli opastettua monta uteliasta henkilöä.

Tuntuu olevan niin, että ihmiset haluavat kohdata ja tulla kohdatuksi. Kun pohtii taiteen saavutettavuutta, voisiko lähestyttävyyttä rakentaa avoimilla ovilla, sovituilla taiteilijatapaamisilla, keskeneräisten töiden esittelyillä, tasalaatuisella

asiakaspalvelulla? Edellyttäen myös, että niistä viestiminen on toimivaa ja selkeää. Tiedän, että kaikkia näitä mainitsemiani asioita tehdään jo ja yritetään toteuttaa käytännössä. Työsarkaa on suuremmassa mittakaavassa, mutta voin soveltaa käytännössä näitä samoja pyrkimyksiä itseni kohdalla heti tässä ja nyt. Jos tällaisesta saataisiin vakiintunut käytäntö, vaikka pelkästään yksittäisten taideammattilaisten keskuudessa, tavoittaisiko se uusia taiteenkuluttajia, lisäisikö se rohkeutta tulla kulttuurin ääreen ja poistaa taiteen yleisiä harhaluuloja?

6 Lopuksi

Paikkasidonnaisten työprosessini lomassa, kiinnitin huomiota juuri siihen sattumanvaraisuuteen, millä tavalla taiteen ääreen voi päätyä huomaamattaan. Taide esitetään arjen lomassa laajan ihmiskirjon keskuudessa ja on siten lähempänä jokapäiväistä elämää. Kynnystä kokemiseen ei ole, koska ei ole mitään ylitettävää.

Opinnäyteprojektin myötä katson tilaa toisin. Näen mahdollisuuden kehotuksena. Rohkaistuin ajatteluun, että voin vain tehdä jos haluan niin. Luulin olevani hyvä ryhmätyöskentelijä, totesin olevani myös erinomainen soolotyöskentelijä. Koin äärimmäisen terveellisenä tehdä oppilaitoksen viimeisen taiteellisen työn itsenäisenä projektina toisella paikkakunnalla. Työtä oli paljon, mutta opin määrä oli vastaava.

Moraaliset periaatteet kenties jopa vahvistuivat. Taiteen liikkuvuus, kestävä kehitys, omien intressien seuraaminen, prosessin asettaminen tärkeämmäksi kuin lopputulos, kannustavat opiskelun jälkeisessä elämässä.

Gylling ym. (2007, 60) pohtivat, onko olennaista miettiä, kuinka onnistunut projekti oli, vaan ennemminkin minkälaista jatkokeskustelua ja -toimintaa hanke synnyttää. Jatkokeskustelu toimii reflektiona siitä, mikä onnistui, mikä ei, mitä voisi tehdä toisin, mikä toimi juuri sellaisenaan. Millaisia ajatuksia ja tunteita projekti herätti itsessä sekä muissa. Mitä mahdollisia poliittisia, ympäristöllisiä, toiminnallisia, rakenteellisia, muutoksellisia vaikutuksia tehdyllä projektilla on ollut tai voisi vielä olla.

Jälkipuintia on tärkeää käydä työryhmän kesken pian projektin jälkeen asioiden ollen vielä tuoreessa muistissa. Teoksen purkamisen jälkeen pidimme palaverin hankkeen nyrkkiryhmän kanssa, jossa käsittelimme projektin kulun alkumetreiltä loppuun. Nousseet ydinkysymykset ja -ongelmat kirjattiin, jotka ymmärtääkseni huomioidaan hankkeen seuraavissa produktioissa. Henkilökohtaisen prosessidokumentaationi luovutin hankkeen käyttöön, jospa siitä tarjoutuu apua vastaisuudessa.

Totuudellinen, avoin ja kriittinen keskustelu on ainoa tapa päästä käsitykseen siitä, miten kukin on asian kokenut. Rehelliset mielipiteet ovat olennaisia ja toivon mukaan jokaiselle äänelle löytyy tilaa. Vain tältä pohjalta tapahtuu tervettä kehitystä jatkosuunnitelmia ajatellen, jotka voivat johtaa tapojen sekä toimintamallien jalostamiseen, sujuvampaan vuorovaikutukseen, hyväksyvämpään yleisilmapiiriin, onnistumisen tunteisiin.

Tässä paikkasidonmaisessa taideprojektissa ympäristö vaikutti minuun ja minä vaikutin ympäristöön. Työni toimi kolmevuotisen hankkeen esikoisprojektina, joka kenties pystyi tapauskohtaisesti yllyttämään muita ihmisiä itseilmaisuun. Sen parempaa onnistumista ei voi lopputulokselle toivoa.

Lähteet

ANTI – Contemporary Art Festival. 2023. Anti-Festivaalista. Viitattu 12.4.2023.
<https://antifestival.com/anti-festivaalista/>.

ANTIVERSARY – Vuosikymmen välähdyksiä ja antidootteja nykytaiteesta ANTI – Contemporary Art Festivaalilla 2011. 2011. Käännökset Kirsti Nurmela-Knox. Helsinki: Art-Print Oy. ANTI – Contemporary Art Festival yhdistys ry, Maahenki Oy.

Arlander, A.; Johansson, H.; Kantonen, L.; Kantonen, P.; Kester, G.; Koh, J.; Kokko-Viika, I.; Kokkonen, T.; Kuoppala, R.; Langenbach, R.; MacDonald, J.; Mustonen, M.; Nurmen, S.; Purhonen, T.; Raekallio, J.; Rossi, J.; Räsänen, J.; Soininen, E.; Syrjälä, N.; Virkkunen, R. & Äikäs, T. Ankaraa ja myötätuntoista kuuntelua: keskustelemaa kirjoitusta paikkasidonmaisesta taiteesta. 2010. Käännökset Lea Kantonen ja Martta Heikkilä. Helsinki: Yliopistopaino.

Eriksson, E. 2016. Tämä on kuitenkin minun kaupunkini: Katutaidetta ja kaupunkiaktivismia. Teoksessa Anniina Suominen (toim.) *Taidekasvatus ympäristöhuolen aikakaudella. – avauksia, suuntia, mahdollisuuksia*. Aalto-yliopiston julkaisusarja – taide+muotoilu+arkkitehtuuri. Helsinki: Unigrafia, 126-131.

Gylling, H. A.; Jula, J.; Kakkori, L.; Kantonen, L.; Karhu, M.; Koivunen, H.; Laiho, H.; Leppämäki, L. Maunu, P. & Mäki, T. 2007. Taiteen etiikka. Turku: Areopagus-kustannus.

Hakuri, M. 2014. Paikka vai tila. Teoksessa Markku Hakuri (toim.) *Paikka vai tila*. Aalto-yliopiston julkaisusarja. Käännös Esa Lehtinen. Lahti: Aldus, 12-17.

Heimonen, K.; Kallio-Tavin, M. & Pusa, T. 2015. Kesken-erillään: taiteessa altistumisesta. Helsinki: Unigrafia Oy.

Huczkowski, M. 2022. Taidegallerioiden potentiaalisista kävijöistä kävijöitä. Opinnäytetyö (AMK). Kulttuurituotannon tutkinto-ohjelma. Helsinki: Metropolian ammattikorkeakoulu. Viitattu 23.3.2023.
https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/751112/Huczkowski_Mona.pdf?sequence=2.

Jokela, T. 2016. Yhteisöllistä ympäristötaidekasvatusta Pohjoisessa. Teoksessa Anniina Suominen (toim.) *Taidekasvatus ympäristöhuolen aikakaudella. – avauksia, suuntia, mahdollisuuksia*. Aalto-yliopiston julkaisusarja – taide+muotoilu+arkkitehtuuri. Helsinki: Unigrafia, 69-83.

Karisto, T. 2020. Tyhjien tilojen kierrätys kulttuurikäyttöön. Viitattu 17.3.2023. <https://talk.turkuamk.fi/kiertotalous/tyhjien-tilojen-kierratys-kulttuurikayttoon/>.

Karttunen, S. 2017. Laajentuva taiteilijuus – yhteisötaiteilijoiden toiminta ja identiteetti hybridisaatio-käsitteen valossa. Viitattu 20.3.2023. <https://tahiti.journal.fi/article/view/85656/44606>.

Ketonen, H. 2016. Tyhjiys on usein harhaa. Teoksessa Antti Möller (toim.) *Paikan tuntu*. Porvoo: Bookwell. Maaseudun Sivistysliitto, 14-19.

Kwon, M. 2002. One place after another site-specific art and locational identity. Viitattu 17.3.2023. https://monoskop.org/images/d/d3/Kwon_Miwon_One_Place_after_Another_Site-Specific_Art_and_Locational_Identity.pdf.

Lippard, L. 1997. The Lure of the Local: Senses of Place in a Multicentered Society. Viitattu 17.3.2023. https://monoskop.org/images/9/96/Lippard_Lucy_R_The_Lure_of_the_Local_Part_1_of_5.pdf.

Lecklin, J. 2023. Participatory Works. Story Café. Viitattu 12.4.2023. <https://www.johannalecklin.com/old/participatory.html>.

Levanto, Y.; Määttä, P.; Naukkarinen, O.; Ryyänen, M.; Turpeinen, O.; Uimonen, L. & Vihma, S. 2005. Taiteistuminen. Helsinki: F.G.Lönnberg.

Lönströmin Taidemuseo 2023. Lönström-projekti 1, Khronoksen Talo. Viitattu 9.4.2023. <https://lonnstromintaidemuseo.fi/khronoksen-talo>.

Maaseudun sivistysliitto 2021. Kulttuuriympäristö ja tarinat. Viitattu 28.4.2023. <https://msl.fi/kulttuuriymparisto-ja-tarinat/>.

Moilanen, A. & Salonen, A. 2022. Planetaarista ajattelua, transformatiivista oppimista ja muita tutkimusuutisia. Viitattu 20.3.2023. <https://feesuomi.fi/lehti/planetaarista-ajattelua-transformatiivista-oppimista-ja-muita-tutkimusuutisia/>.

Mustekala kulttuurilehti 2014. Korkeasaaren vanhat karhulinnat Grey Cube Gallerioiksi. Viitattu 12.4.2023. <https://mustekala.info/korkeasaaren-vanhat-karhulinnat-grey-cube-gallerioiksi-2/>.

Mäki, T. 2005. Näkyvä pimeys: esseitä taiteesta, filosofiasta ja politiikasta. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Möller, A. 2016. Tutut ja tuntemattomat. Teoksessa Antti Möller (toim.) *Paikan tuntu*. Porvoo: Bookwell. Maaseudun Sivistysliitto, 103.

Nikula, S. 2012. Paikan henki: matkailijan mielikuvasta graafiseksi kuvaksi. Tampere: Juvenes Print.

Porin kaupunki 2023. Kulttuuritalo Annis. Viitattu 22.3.2023. <https://www.pori.fi/vapaa-aika/kulttuuri/kulttuuritalo-annis>.

Puumaja ry. 2023. Kotikeikat. Viitattu 12.4.2023. <https://arspuumaja.fi/kotikeikat>.

Pyhtilä, M. 1999. Taiteen kritiikki ja kritiikin taide. Helsinki: Hakapaino Oy.

Raivio, P. 2016. Unohdettuja tiloja elvyttämässä. Teoksessa Antti Möller (toim.) *Paikan tuntu*. Porvoo: Bookwell. Maaseudun Sivistysliitto, 53-71.

Taiteen kotitalo 2020. Viitattu 12.4.2023. <https://www.purkutaide.com/taiteen-kotitalo>.

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos 2023. Mielenterveyden edistäminen. Viitattu 22.3.2023. <https://thl.fi/fi/web/mielenterveys/mielenterveyden-edistaminen>.

Uimonen, L. 2014. Katse. Teoksessa Markku Hakuri (toim.) *Paikka vai tila*. Aalto-yliopiston julkaisusarja. Käännös Esa Lehtinen. Lahti: Aldus, 38-45.